

Standeisky Éva

Kassák álommegjelenítései

A személyiséget póre szellemi valójában az álom mutatja meg leginkább. Felszínre kerül általa valami, amit talán az alkotó sem ért, amikor írásba menekíti – megformálja –, ami nem tudatos világában megjelent, lezajlott. A mű azonban úgy hat „megérintett” olvasójára, hogy a maga érzéseit, vágyait, gondolatait éli meg, éli át általuk. Az álommegjelenítés a befogadó számára lehetővé teszi saját reminiszenciái megélésén túl az alkotó művészetének és ennek részeként személyiségének jobb megismerését is.

Az álom és jelentése

Az álom: belső látás, az intuíció felfénylése. „[L]ehet az álom az embert szorongató éji dolgok borongós észlelése – vagy éppen ellenkezőleg, a világosság pillanatnyi felragyogása, a kiteljesített intuíció különlegesen éles feltisztulása.”¹ Az álmok titokzatosak, bonyolultak, és a minden napok emberének feltárhatatlannak tűnnek. A lélekelemzők és a művészek foglalkoznak velük a legtöbbit.

„Az álom, amely egészen ösztönszerű, magára ölti és megtartja szellemünk alakját. [...] Ezekben a sóvárgásokban sokkal jobban fel lehet fedezni minden ember igazi jellemét, mint a szabályozott, meggondolt és rendezett gondolatokban.”² „Az álom olyan világba vezet az embert, amelynek »képzelt« nyelvi készlete mindenestül az Én mélyrétegének terméke. Különálló, magányos világ ez, amely semmiféle kapcsolatban nem áll az ébrenlét emberközi kiterjedésével. Más szóval mindenki, aki álmot lát, a maga egyéni képességeinek fényében kivételül, szigorúan személyes eszközök birtokában kel útra »az eredetek kozmikus éjszakája« irányába. Ennél fogva fölöttébb fontossá válik, hogy éppen ki az, aki álmodik.”³

„Szívünk, szemünk, fülünk együttesében képez az álomlátás mechanizmusa bámulatot eszközt, hogy a végtelenség benyomulhasson elménk szűk cellájába, s a titokzatos sötétkamra, vagyis az alvó lélek tükreire vetíti homályos képekben azt, ami az élet mélyén örök.”⁴ „Az álom szűk, rejtett kapu, amely a lélek legmélyebben fekvő, legbenső része felé vezet. [...] az álom útján behatolunk azon mélyebb, általánosabb, igazabb és tartósabb emberi létezésbe, amelyet a kezdetek éjszakai homálya vesz körül, amikor az ember – a még tagolatlan és személytelen természet részeként – teljes egész volt, és benne foglaltatott a Teljesség.”⁵ „Az álom, mint minden képzeletbeli tapasztalat, a transzcendencia antropológiai jelzése; ebben a transzcendenciában a világ jelentkezik be az embernél, miközben őt magát is világgá változtatja és feltölti a fény és a tűz, a víz és a homály minőségeivel.

1 Foucault, 31.

2 Foucault, 34.

3 Pleșu, 109.

4 Quincey, 177.

5 Jungot idézi Pleșu, 105.

[...] Az álomban a lélek, megszabadulván a testtől, megmártózik a kozmoszban, átítatódik vele, s elkeveredik mozgásaival egyfajta vízszerű egységben.⁶

Szókratész öregkorában egy álomkép hatására kezdett verset írni: „Azt parancsolta neki az álom, hogy ne váljék meg addig a földi élettől, amíg nem áldozott saját szerzeményben a múzsáknak. [...] Egyetlen pillanatilag sem érezte úgy, hogy a lírai kiterő miatt, amelyre az álom buzdította, veszélybe kerül az általa képviselt igazság.” Szókratész idejében az álmok „nem a sötétbe vesző tudatból, hanem annak világosságából eredtek.”⁷

„Komolyan fontolóra kellene vennünk, hogy [...] kockázatos kiragadni is az álmat a maga közegéből, és áthelyezni az ébrenlét tudatállapotának világába. Az emberi faj történetének jelen pillanatában az álom természetes tartózkodási helye az éjszaka, a félig vagy egészen tudattalan állapot. Aki az ébrenlét kíméletlen fényét az éjszakai világ oly tűnékeny egyetemére irányítja, az beleszól a dolgok természetes rendjébe, megbántja – Novalis szavaival élve – »az álom istenségeinek tartózkodó szemérmét«. Mihelyt felszínre hozzuk, az álom egykönnyen megmástitja az emberi viselkedést, nagyobb befolyással van rá, mint akkor, ha továbbra is abban a félhomályban marad, ami életre hívta.”⁸

Álom és művészet

Hogyan értelmezhető a műalkotásban – a versben, a regényben, a publicisztikában, a képen – leírt/ábrázolt álom? Miért választja az alkotó az álomleírást?

Mérei Ferenc szerint: „Az álom kreatív tett; minél inkább tudok kifejezni valamit szóban, tárgyban, tettben, képen – akár álomképben –, annál inkább felel meg ez a természetes, hipokizismentes, spontán alkotásnak.”⁹ „Az álom – írja Borges – esztétikai mű, talán a legősibb esztétikai megnyilvánulás.”¹⁰ Jung szerint az álmok felépítése és alakulása „ritka esztétikai szépséget mutat.”¹¹ „Az álom – idézi Novalist Foucault – a költészet elsődleges képe, a költészet pedig a nyelv ősi formája, »az ember anyanyelve«”¹²

„Az álom funkcionális elegy; az egymásra rétegződő és egymásnak ellentmondó értelmek sokszorossága és többlete okozza, hogy a jelentés képekbe költözik. Az álom képzeletbeli plasztikussága a benne napvilágot látó értelem számára az ellentmondásosság formáját képviseli.”¹³ Kassák avantgárd korszakának verseire, a dadaizmus és szürrealizmus stílusirányzatába sorolt költeményeire is érvényesnek tűnik Foucault megállapítása. Közhely, hogy e két irányzat leginkább az éberálom, a szabadjára engedett fantázia szüleményeit – a felszabadított tudatot, a megformálhatóság szintjére hozott gondolatokat, érzéseket – öntötte művészi formába.¹⁴ A 20. század tízes, húszas és harmincas éveiben a világ a korábbi időktől eltérően volt kaotikus, változásban-átalakulásban lévő – szürreális. Kassák világhézagok eltelésével, lelkiállapota kifejezéséhez kora művészeti irányzataiban megismert eszközöket is hasz-

6 Foucault, 32., 31.

7 Pleșu, 101.

8 Pleșu, 114–115.

9 Mérei, 25.

10 *A rémálom*. In: Borges, 247. Borges szépprózai műnek tekinti az álmat. „Az álomlás a legősibb esztétikai tevékenység” – írja. (Uo. 241.)

11 Jung 1908-as leveléből idéz Pleșu, 95.

12 Foucault, 36.

13 Foucault, 17.

14 Lásd ezekről *A szürrealizmus és a Dadaizmus antológia* című forrásgyűjteményt a bevezető tanulmánnyal.

nált. Képes volt kreatív alkalmazásukkal a világ állapotával adekvát, ugyanakkor csak rá jellemző költészetet teremtenie, amelynek álmai, átomleírásai is maradandó részei.

Az álom képi, mozgóképijellegű. Fehér és fekete, vagy színes. Éppen úgy nehéz szóban visszaadni, értelmezni, mint egy képet. Kassák nemritkán leírta, műbe foglalta álmaikat, versei gyakran mintha éber álmódásban születtek volna. Hosszúverse, *A ló meghal a madarak kirepülnek* részben, számozott versei pedig többnyire ébren álmódások, ha a képzelőerő és az intuíció költői rendbe foglalt csapongását ebbe a két fogalomba szuszakoljuk. A *Dadaizmus antológiában* az az 1920–21-es keltezésű *Kassák Lajos új verseskötönyéből* az 1, a 6 és a 10 című olvasható. A 6 eleje és vége: „Egy kettő Egy kettő / már az utolsó hordókat dudlizzák az őrmesterek a hold roppant ejtőernyőkkel hintázzák / az erdők felett / bizony jó lesz ha mindenki aludni takarodik a tyúkokkal / szörnyű éj szörnyű éj szörnyű éj [...] 1920 december harmincegyet élünk a fejünk reménytelenül vonít / combunkra nyomott pénztárcánkban ki tudná felmérni jól / táplált fájdalomokat zsidók sárga foltja beleesett a pápa teás / findzsájába s most még nehezebb lesz nyelvünk alól kiszedni az enyvtáblákat egyedül a rózsavíz vagy a levágott ökrök segít- / hetnének de ők mélyen alszanak az áruházak pénztárcakönyveiben / ó de mindez mit is jelent a mi érző keblünknek / Marx azt írta egyik röpiratában megkezdődött a kommunizmus / kísértetjárása azóta tisztában vagyunk a helyzet értelmével / karcsú szociális gondolatokkal párnázzuk ki az ökleinket véka / alá tesszük a szemünket és érezzük / teljes intenzitással érezzük az öszvérek közelségét akik fülük mögött / új megváltókkal ácsorognak a jégcsapok alatt.”

Az 1926-ban megjelent 68 című számozott költeményben, amelyet *A szürrealizmus antológia* is idéz, szó esik ugyan a „gyermek álmáról”, a költemény azonban a személyes, a közösségi/társadalmi és a transzcendens elegye: „Szemed sugarán forognak napjaim / nevensz és felemelsz a magasságba kék sómezőkön vándorolok / kenyérfák és a csukott ajtók kilincsei szívemben / ó szájalom örvénye s te kiválasztott lény / kristályaim fénytöréseiben őrzlek / távol vagyok tőled / tollaimról leperog a víz sírás ez mert nyájaim elhullanak a tisztátalanság környékein / törvény ez az időre és térre / ime jegyzetek a tűzkatasztrófákról és a zuguccák nocsábászairól / ime a különbségtetés hogy elvittem a gyermek álmát / ifjúságod rózsaleveleit miket a fekete bajszerű hentesnek akartál ajándékozni / megfoghatatlan vagyok hínáraidban / hajnalhinta / asszony / ellened mondom / kenyér / kalapács.”

Szürrealista álomvers az 1963-ban, a költő egyik öregkori kötetben napvilágot látott költemény, *Az éjszaka zűrzavara*: „Csöngettek. / Egy ló állt az ajtó mögött / mély meghajlással üdvözöltem / ő a jobb lábával szalutált. // Ezüst hajó ringott tovább. / Messze lehettem már házamtól / mikor hajnalban felébredtem. // Milyen földre vetődtem / kérdeztem bambán. / Miféle emberek élnek itt / kiürítették a tejespoharam / kenyéremet vaskampókkal az asztalhoz szögezték.”

Az álom nyelve

„Az álom lényegét tekintve elmesélhetetlen. [...] Nem kommunikáció céljára jött létre, hiszen hiányzik belőle a bármely kommunikációt jellemző döntő motívum: a vágy, hogy átadjon valamit, és a szándék, hogy megértsék. Narcisztikus attitűdöt tükröz, amely legbenső természetét tekintve preverbális, és nem jut át a fogalmi nyelv szűrőjén. Az álomtartalom lényege éppen az lehet, amit még nem verbalizáltunk, ami még nem érte el a fogalmi szimbolizáció szintjét, vagy ami sok különböző módon fejezhető még ki. Amikor beszámolunk egy álomról, amikor annak diffúz, érzelmileg telített tartalmát egyszerű kijelentő mondatokra fordítva elmondjuk, lehet, hogy teljes félreértés lesz az eredmény. [...] Az éber állapot logikus gondolkodása olyan kategóriákhoz kötődik, mint tér, idő, számok és okozatiság. Ezek a kategóriák nem működnek az álmódó elmében. [...] Egy költemény vagy egy festmény lényegét romboljuk le, amikor megfosztjuk őket eredeti művészi szimbolizmusuktól.”¹⁵

15 Thass-Thienemann, 156.

„Az álom éppen azt közli, amit közöl, olyan nyelven szól, amely közvetlen, noha nehezen hozzáférhető [...] mert a nyelv, amelyet használ, ismeretlen előttünk.”¹⁶ „Az álmok – írja Jung – ugyanúgy a lehető legvilágosabban adják elő a maguk mondanivalóját, ahogyan a növények is úgy növekednek, az állatok is úgy járnak élelem után, amilyen jól csak tudnak.”¹⁷ 1935-ben Jung angol kollégáinak „úgy mutatja be az álmot, mint ismeretlen nyelven írott szöveget, amelyet a filológiai nyomozás bevett eljárásával kell megközelíteni.”¹⁸ A nyelv Ricoeur szerint „a kettős értelem »mezeje«, a közvetlen értelem mögött van egy másik értelem, amely „egyszerre nyilvánul meg és rejtőzik el”.¹⁹ A nyelvnek ez a „kettős értelme” három területen – a szakrális tapasztalatban, a költői képzelőerőben és az álomban – jelenik meg, ami lényegében a szimbólum. A tudattalan „szavát” a jelkép fordítja le a kifejezhetőség nyelvére, írja Jung. Az álomban különös, irracionálisnak tűnő rendben hemzseghetnek a szokványos és egyedi, mindenekelőtt szexuális vonatkozású szimbólumok. Az álom, hasonlóan a műalkotáshoz, sűrít, „eltol”. A szimbólum egyszerre álomcenzúra és álomtorzítás. Így nem csupán az álom a tudattalan sajátos értelemmel bíró nyelve, hanem a vallási élmény és a költői ihlet nyelve is. Az álom eszköz: azt hozza tudomásunkra, ami nincs a tudatunk közelében. Az emberben lévő belső ellentétet „csak a jelképpel lehet egyesíteni. E célból hoznak létre az álmok jelképeket, s ezek végső soron egybeesnek a történeti hagyomány közvetítette jelképiséggel. Az ilyen álomképek azonban csak akkor vehetők fel a tudatba, az értelem és az érzés csak akkor tudja megragadni őket, ha a tudatnak rendelkezésre állnak a felvételükhöz szükséges értelmi kategóriák és morális érzések.”²⁰

Az álommal kapcsolatos Kassák-művek olvasóját az alkotói kifejezőkészség, a formakészség és a szimbólumhasználat segíti hozzá a nyelv nélküli álom megértéséhez. Versei és prózai művei e szempontból nem különíthetők el. Rokon gondolatiság és érzékiség, rokon kifejezési mód jellemzi őket. Csoportosításuk szempontja a szimbólumhasználat és az azokhoz köthető jelentés lehet. Vannak olyan szimbólummá jelentésülő szavak, amelyek vissza-visszatérnek a Kassák-művekben. Ilyen maga az álom szó is. Az álomhoz kapcsolódó gyakori kassáki motívumok: a madár (kakas, galamb), a ló, a tenger, a víz, a hajó, a szél, a rózsza, az idő. A kassáki álom fogalmat képesítő, tárgyiasító, légiesítő szókiegészítők: „*álom vizei*”, „*álmaim hús vize*”, „*álom virágai*”. Az „*álom visszfénye*” Kassáknál remeg, csillan. Az álomnak vitorláit, fényjeleit, fénypontjait, kék hullámpelyheket, selymeit, selyemhabját, tüzeit, húrjait, erdei és ligeteit, húsos nagy gyümölcszeit, paripáit, szárnyas lovakat vannak, iszapja van és kohója, hálója, hegye, csöndje, holdja, madara (ezüst madara is), maszkija, bokra, dzsungelé, rózsája, szárnya, öle, kinyílt kapuja, gabonaföldje, bozótja, bölcsője, égő gerendázata, gubanca és szirupja. Az álmoknak önkénye is van. Egy egész univerzum. Kassák egyik versében álmainak „*örökmozgó figurái / apró kék lovaikon / kitégett mezőkön át / a tenger felé ügetnek*” (Csönd és árnyék), a másikban elragadják álmai „*paripái*”. (A Dalocskák Klárának kezdete: „*Apám a nap volt, anyám a sápadt hold / hűgaim a csillagok milliárdjai / s hogy álmaim paripái elragadtak / bús költő lettem s még búsulóbb juhász.*”)

Álomleírás az Azon a nyáron című Kassák-regényben: „*Sohasem látott tengert, és nagyon keveset hallott felőle, álmában azért megjelentek a roppant vizek, fantasztikusan óriási hajókat látott, s egyszerre maga is útra kelt egy ilyen hajóval. Az Óperenciás szélén haladt a hajó, cibálták és dobálták a hullámok, oldalával odasodródott a parthoz, mintha menedéket keresne a támadó erők elől. S ez a hajó olyan érzékeny volt, mint az élő ember, talán kezei is voltak, és maga elé tapogatott*

16 Pleșu, 103.

17 Jung emlékirataiból idézi Pleșu, 104.

18 Pleșu, 113.

19 A Ricoeur-idézet Hárs György Péter Freud szimbólumfogalma a filozófia útvésztoiben (Élet és Irodalom, 2018. augusztus 17.) című írásából való.

20 Jung, 190.

a sötétben, s miután így a part mentén megkerülte a fél világot, s hirtelen, mintha céljához érkezett volna, vagy száz hatalmas keréken kigurult a szárazföldre, s mint valami szörnnyű pók folytatta tovább az útját az erdő felé, melynek a tisztásán két szarvasbika viaskodott.”

Az Angyalföld kisfiú alakjának éber álma: „...gyufaskatulyahajón utazott a távolságok felé, amik valahol a külváros por- és füstfelhői mögött ragyoghattak. Úgy érezte, hogy a hajója nem vízszintesen, hanem fölfelé úszik, mert úgy képzelte el, hogy a tenger, az valahol a magasban van. Olyan fehér és úgy ragyog, mint a dobozgyár bádogteteje. A hosszú úton egész idegen emberekkel s egészen különös, ezüstszőrű és tarkatollú madarakkal találkozott. A csóka is ott volt, akit a suszter pinceműhelyében szokott látni, csakhogy most négy lábán táncolt, mint a berúgott kocsisok, s a csőre olyan volt, mint egy nagy sárgarépa. Mikor megunta a táncot, akkor fölszállt egy muskátlira és emberi hangon énekelt. [...] Szólni akart a csókához, de az már elfordult tőle, s mint valami ládát, hátára vette a tengert, amibe pedig ő már éppen bele akart lépni.”

Az Álomvalóság verscím ellentmondásos értelmű. Ugyanez az oxymoron megjelenik a szövegben is. A költemény vége: „Szeretnék visszafordulni, de az álom valósága fogva tart / s a gyermek is csak álom, akire rossz órámban gondolok, / könnyű szédületekben emlékszem rá, amint ott feküdt a fehér párnáin / a város kömedrében és a napsugár játszott szőke fűrtjein.”

Gyermeki fantáziálások, éber álmok leírását olvashatjuk a *Karácsonyiék* című regényében is, amelyek Kassák számozott verseinek szabad asszociációira emlékeztetnek: „a ló röpi tud, a számár szebben énekel, mint a kanári madár, a muskátlinak nem a virága, hanem a gyökere van kint a földből, s ebben a kusza világban [...] az édesanyja az óriási repceföldeken úgy jön-megy, fején a mosóteknővel, mintha díszes öltözékben, lakkcipőben, tollas kalappal a paradicsomkertben sétálna.”

Gyerekalom-leírás a *Félálomban* című öregkori Kassák-versben: „lassan észreveszi / a jólismert falban megnyílik egy ajtócska / keskeny nyílásán láthatatlanul megszőkhet. / Azon a réten fut át hol labdázni szoktak / csupa kék vörös sárga körülötte minden / talán rózsák ezek vagy pillangók nem tudja / majd egy csigalépcsőn száll alá tárt karokkal. / Ó milyen nagyszerű ez mintha madár lenne / s csak később látta vagy száz gyerekek együtt ért / a kútba hol fehér nyírfaerdők remegnek / távolabb egy bokor ringatja virágait / tapintani akarja s ekkor váratlanul / őt karolja át valaki...” A galamb ünnepében tobzódhatnak a kassáki álomjelképek – emlékképek: „Fölbredt a gyermek és mosolyog / mint aki még nem érkezett meg hozzánk egészen / szemei nyitva de más vidék tükröződik bennük / s a nagy csönd vize mossa lábait. / Fölkialt örömeiben s a hangját / messzi idegen tájakra hallani. / Csak lassan lassan ismeri meg / a zománcos nagy tálat az asztalon / s hogy piros és sárga gyümölcsök illatoznak benne. // Az anyja szólítja most / ölébe emeli és megringatja / mintha ládikban ülnének / valahol a beteljesüléstenger hullámain. / Mit is kívánhatna még e csöppnyi test / álmok sűrűjében veszteglő lélek. // Két fehér szárny veri az ablak üvegét / bejönne a madár hogy hírül hozza / szép nyári nap lesz ma / pünkösöd vasárnapja / jólélek fogadd magadba.”

A szerelemről szóló álomemlékekben olykor már a vers címében is ott az álom: *Álomlíget*, *Álomjáték*. Az *Álomlíget* Anna-vers: szerepel benne az Anna keresztnév. (Kassák nőideálját, akivel azonosságot érzett, Annának nevezte. Az ő Annája mögött nincs Anna nevű múzsa. Anna Kassák műveiben a tökéletesség – a szimmetria, a teljesség – szimbóluma; maga a Kassák név is összefüggésbe hozható Annával, hiszen előlről és hátulról olvasva is ugyanaz a hangalakja.²¹) Az *Álomlíget*ben a kakas a megvalósuló testi vágy szimbóluma. A négy közül az első versszak: „Hát újra itt vagyok már e régi tájon / babérfák között egy napsütött lígetben / ami nem volt soha s tán most is csak álom / de élem én, hallom lépteim halk zaját / távolban kakas rikolt s az is nekem szól.” A vers a *Költemények*, *rajzok* című kötetben jelent meg, amelyet a költő maga illusztrált. Ebben egy egész oldalt betöltő,

21 Kassák Anna-verseiről részletesen írok a *Kassák, az ember és a közszereplő* című könyvemben. Gondolat, 2007.

nyitott csőrű, tág szemű kakasfej látható. A szél motívum így jelenik meg az *Álomjáték* negyedik versszakában: „*Itt van ő most is, de csak én láthatom / zászlót lenget felém zord álmaimon át / érintem kezének bársonyát és hallom / szoknyája fodrai közt visongat a szél.*”²² A *Tétova órák* álmában egymásra vetül az anya és a szeretett nő: „*Álmok kék hullámpelyhein ringatna szerelmed / ahogyan a jó anya dajkálja gyermekét.*” A *Két fűszállal a kezemben* erotikus álomrésze: „*az álmok rózsái illatoznak anyaszült meztelen. / Hunyt szememmel látom mindezt / és érzékletesen tapintom mint a valóság homokját / a csókot amivel annyi asszony megajándékozott.*”

Önképi jellegű verseiben is elő-előfordul az „álom”, az álomszerű fantáziálás. „Az idő amelyben élek álmok és káromkodások cirádái alatt temetkezik” – kezdődik Kassák 31 című számozott verse. Álom és valóság keveredik a *Holdfényben*: „*Álmaim selyemháját összekeverem a valóság nyers masszájával. Egyszerre két úton járok, egyik a magasba, másik a mélybe vezet. Végükben egy-egy nyitott kapu. Kopognom sem kéne, hogy átlépjem a küszöböt. De mennél szaporábban járok, a kapuk annál láthatóbban távolodnak tőlem. [...] csak emléked lebeg a fényben / hiába is kiáltok feléd / csak árnyékod hull rám sötéten. / Vártam. Várakoztam, de senki nem járt az utcán. Ha jól láttam, mindössze egy fa szórta szét leveleit. Hullásukban madarak kapták csőrükbe és szálltak velük a csillagok felé.*” A *balga* kefekötő önleírásában így jelenik meg az álom: „*Neked könnyű, mondja gyakorta a barátom / aki segéd a városvégi kefekötőnél / bánatodban és örömdobban is verset ír / s ha úgy tetszik, a fényben, mit egy álom vet eléd / szárnyas lovaidon felszállsz a csillagokba. // Ha tudnád, kedves barátom, hogy milyen zsarnok / milyen istentelen úr rabszolgája vagyok én / ha tudnád, mint méri ki véretem, velőmet / szutykos, nagy kezeit bizony összekulcsolnád / és sorsom megenyhüléséért könyörögnél.*” Egy másik önképversében pedig így ír: „*Életem páncélját körülfonja az idő s én / szerencsétlen hajós zátonyról zátonyra vetődöm / s ha jó a hajnal nem ismerem fel való énem / sosem szólhatok önmagamhoz. [...] Bogozd ki hát a sok csomót, veszendő lélek / szódd meg álmaid puha szőnyegét / melyen pihenni vágyol / egy kőrísföld lombjai alatt.*” (Elalvás előtt)

Regényeiben Kassák magát az alvást, az álmodás mikéntjét és jelentését is ábrázolta. Az elalvás semmiközeli állapot: „*Még sokáig ébren gondolkodott, de ezek a gondolatai már annyira rendszertelenekek voltak, hogy maga sem fogta fel értelmüket. Szédülő fejjel ringatózott a semmi-ben, s kint már világosodott a téli reggel, mikor végre elnyomta az álom.*” (Egy álom megvalósul) „*Szeretem magam rendben tartani az emberek előtt, s ha alszunk, akkor nem vagyunk urai magunknak. Alvás közben szeretem, ha magamra hagynak, és szeretném, ha halálom után elégetnének. Az alvók mindig halottak kicsit, és a halottak nem kívánatos lakótársak.*” (Az utak ismeretlenek) „*Az illatos, enyhe szellő, aminek tulajdonképpen fel kellett volna teljesen ébresztenie, csak átsegített egyik állapotból a másikba, a félig ébrenlétből a félig álomba. A kettő majdnem ugyanaz, s mégis az egyik mintha a nyugat felé, másik a kelet felé indulást jelentené. Egyik az álomtalán alvás, a másik az álom szédületében való ébrenléte. Kissé mintha részek lennének, meglazulnak a fekek, s ha az ember tudatában is van annak, amit cselekszik, a fantázia szabadon csapong, sem a praktikus megoldások, sem a tér, sem az idő nem korlátozza.*” (Marika, énekelj!)

Álomleírások a *Napok, a mi napjainkban*: „*Sokat röpiültem vizeken és földeken át, csak ki kellett terjesztenem a karjaimat, és a levegő felemelt, néha madarak is szálltak velem, s egyszer egy elefánt, akire később rá is ültem, s aztán így utaztam a sárga elefánton hosszú ideig a kék ég alatt.*” (A megközelítően azonos időben született Kassák-versekben is szerepel elefánt. A 17 címűben így jelenik meg: „*Páris előtt megálltak az elefántok búsan és rettentően mint a koporsók.*” Az 57 című utolsó soraiban pedig így: „*a fájdalom lehull a tűz előtt és fehérbe öltözik*

²² Az 1941-ben megjelent *Szombat este* című Kassák-kötetről, amelyben a fentebbi idézett versrészlet megjelent, ez olvasható a *Független Magyarország* napilap korabeli számának Ezt olvastuk rovatában: „*Az étellel való viaskodás, az egész élet – olyan világos és rejtélyes ezekben a versekben, mint az álom.*”

/ kinyíltak a szavaim és élnek / egy madár szállt a fűre / vizek tükröket remegnek / a szőke elefánton a nagy égi állaton utazom szakadatlanul.”)

A Karácsonyiékban egy érzékeny, zenélni tudó, középosztálybeli fiatal nő meséli az álmát. A regényfigurában a zenét létfontosságúnak tekintő Kassák alteregóját sejtethetjük. „...egyszer azt álmodtam, hogy összedűlt a világ. Először a nap hullott le az égről, darabokra tört, mint egy óriási aranszínű tányér, s azután összeroskadt és széthullott minden anélkül, hogy tudtam volna, mi történik velünk. Borzasztó volt!”

A Kis könyv haldoklásunk emlékére című vallomások pőzakötetének átomleírásában szinte valamennyi gyakran használt Kassák-jelkép feltűnik: „Deres paripámon kinyargaltam a tavaszi mezőre. A város, amely annyit szenvedett ártatlanul, még aludt mögöttem. A szomszédok nem kiabáltak át egymáshoz a bimbózó rózsza kerítés felett, hogy magányosan elvonultam az utcához. Valahol egy kakas kukorékol, de a kutyák még keresztbe fekédték, álmosan a kapuk előtt. S az árnyékok, azok is aludtak mozdulatlanul, csak a széleiken, mint egy elrozsdásodott penge élén, vibrált a pirkadat. Az ébredés üzenete. Itt-ott zöld mogyorócsérjék és kuszált fagyalbokrok keresztették az utam. Gyí, mondtam, magam is még alig hogy felébredtem, s lovammal együtt átrepültünk az akadályokon. Valószínű, hogy szárnyunk nőtt mindkettőnknek, s mint a szikrák, csillogtak rajtuk a harmat gyöngyszemei. Egy malom árnyékában pihentünk meg. Különös vidék volt, a földet, ami gyapjas, nehéz illatokat lehelt, ismeretlen növényzet takarta, s a magasabb helyeken, mintegy a tenger sekély vizű hullámszásában, féllábú, sűrű gémekek rostokoltak. Ha nem hagyott volna el a józan eszem, talán a gyönyörű japán metszetekre gondoltam volna, amiket a Louvre-ben láttam annak idején. Nem gondoltam semmire, s hagytam, hogy becézzen az ég, és gyönyörködtem lovam nyerítésében, nyugtalanul toporzékolt, s a sárga réztrombiták hangjai zúdultak ki az orrlíkain. Valaha is aligha élhetnék szebben, mint ahogyan ezekben a pillanatokban éltam. Nem kívántam, hogy szeressenek, s én nem gyűlöltem senkit. Barátaim és az asszonyok mind, mind távol voltak tőlem. Zsidók és keresztények, a vakmerők és a gyávák, a szegények és a gazdagok egy vastag, magas fal mögött meneteltek, fejük felett a mosolygó kék éggel és előttük sorban kinyitott kapukkal.”

Két álomról szóló bejegyzés Kassák időskori naplójából, a Szénaboglyából. „Ritkán álmodom, s még ritkábban sikerül belőle némi foszlányokat megőriznem reggelre. [...] Így történt: egy madár keringett felettem, és közeli halálom jóslatát énekelte. Sötét napszemüveget ültettem az orrom tövére, hogy így nézzem meg pontosabban a kegyetlenül csipogó madarat. Már nem is madár volt ez a madár, hanem valamiféle lomha, nagy állat, s úgy szólt, ahogy az ökör szokott bögni az elhagyott mezőn. – Hát röpjölj most, ha tudsz – mondtam neki így közelről. Persze, hogy se röpjölni, se énekelni nem tudott. S mielőtt válaszolhatott volna, egy temetőköcsi kanyarodott ki az útra hosszú gyászkiisérettel. Csupa öregasszony és öregember, de azt is észrevettem, hogy az én jó Bandi kutyám jár a sor élén megnyírtan és soványan, ahogyan agyvelőgyulladás után a kutyaklinikáról hazakerült. Most már világos volt előttem, hogy tulajdonképpen miről is van szó. Bandit nagyon féltettem a haláltól. Így bizonyítja be előttem, hogy életben maradt, s most valaki mást temetnek helyette. És az sem igaz, hogy az én csontjaimat gurítják a temető felé. Hazudott a felettem keringő madár, mikor korai halálom jóslatát csipogta.” „Egy héten belül kétszer ugyanazt álmodtam. Majdnem pontosan ugyanazt. Óbudán kóborogtam, jó érzéssel, mint akinek semmi egyéb dolga nincsen. A dombra akartam felmenni, ahol a múlt napokban filmfelvételeket készítettek. A kápolnától lefelé vezető úton kosztümös lovasok nyargalásztak, s az egész környék gyermekei lázban voltak a gyönyörű látványtól. A kápolnához vezető úton indultam el én is egyedül késő alkonyattal. Meghitten ismerős volt körülöttem minden, a lerombolt cigánykunyhók, a foghíjas kerítések, távolabb a kiscelli kastély sziluettje, s egyszerre a Duna tulsó oldalán, Pesten találtam magam. Határozottan Pesten, valahol a Parlament környékén. Ismerős épületeket láttam magam körül, de sehogy sem tudtam meghatározni, hogy tulajdonképpen hol is vagyok. Bármerre indultam el, mind idegenebb vidékre tévedtem. Figyeltem a sárga villamosokat, de nem tudtam kiszámítani, hogy hova, merre rohannak olyan vad csőrömpöléssel. A Kossuth-szobrot is láttam, de akkor már nagy, lusta pelyhekben hullott a hó.

Mintha mesebeli ezüst erdőben bolyongtam volna. Félni kezdtem, összeszorult a mellem, nyitott szájjal beszívotam a levegőt, de nem tudtam magamból kibocsájtani. Féltem. Azért is nagyon féltem, mert a nevemet, az utcát, ahol lakom, és a házszámot is elfelejtettem. Ennyire gyámoltalannak és kiszolgáltatottnak még sosem éreztem magam. A hó hullott. Majd nagy faragványos kapuhoz értem, amit két oroszlán őrzött. Rájuk ismertem, a Parlamentet őrző két vén oroszlán volt. Szólni akartam hozzájuk, de a jobb oldali intett, hogy mehetek. Egy öreg bácsi kinyitott előttem egy egészen más kaput, mint amilyen előtt álltam, és ő is intett, hogy mehetek. Átléptem a küszöböt, s akkor egy galamb repült ki a számból, láttam, a mi otthoni galambunk, de ekkor már ő voltam én, s könnyű szárnycsapásokkal mind magasabbra vettem az utamat. Alattam, a házunk mögötti kápolnában esküvőre harangoztak. A két álmom között csak annyi volt a különbség, hogy az elsőben kopogós jég, a másodikban puha, nagypelyhű hó esett.”

*

Lehet-e valamiféle általános következtetést levonni a Kassák-művekben olvasható álmokból, álommegjelenésekből? Nem hiszem. Feltárulhat viszont általuk alkotójuk rejtett belső világa, az alkotásaiban magát általánosabb érzelmi és létmegélési szinten megjeleníteni képes író, akinek művei mindenkori olvasójának lelkében is visszhangra lelhetnek.

Irodalom

A szürrealizmus. A bevezető tanulmányt írta, a szöveget válogatta Bajomi Lázár Endre, Gondolat, 1968.

Jorge Luis Borges: *Bábeli könyvtár. Válogatott prózaművek.* Európa, 2005.

Dadaizmus antológia. Szerkesztette, a jegyzeteket és az utószót írta Beke László. Balassi, 1998.

Michel Foucault: *Nyelv a végtelenhez. Tanulmányok, előadások, beszélgetések.* Latin Betűk, Debrecen, 1999.

C. G. Jung: *A szellem szimbolikája,* Európa, 1997.

Mérei Ferenc: „...vett a füvektől édes illatot”. *Művészetpszichológia.* Múzsák, Budapest, év nélkül [1986]

Andrei Pleșu: *A madarak nyelve.* Ford.: Horváth Andor. Dianoia, Jelenkor, Pécs, 2000.

Thomas de Quincey: *Egy angol ópiumevő vallomásai Suspiria de Profundis.* Ford. Tandori Dezső. Cartaphilus, 2001.

Thass-Thienemann Tivadar: *A nyelv interpretációja. 1. A nyelv szimbolikus jelentése.* Tinta, 2016.